

СТАНОВЛЕННЯ Й РОЗВИТОК ВІТЧИЗНЯНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

У статті висвітлюється питання організації й змістового спрямування професійної освіти вчителів початкової школи на території України ув складі Російської імперії та в радянський період. Визначаються особливості ступеневої освіти майбутніх учителів початкової ланки: шлях становлення, розвитку, фактори, які обумовлювали його зміни. Пропонується періодизація цього процесу, розроблена О. Шквар.

Визначається роль відомих діячів минулого у становленні й розвитку фундаментальної підготовки педагогічних кадрів. Зокрема, М. Ломоносова, який запропонував створити спеціальний педагогічний навчальний заклад та розробив й обґрунтував обов'язкові вимоги до практичної діяльності вчителів; К. Ушинського як автора однієї з перших систем підготовки вчителів для народних шкіл, рекомендацій щодо організації діяльності учительської семінарії та змісту підготовки майбутніх учителів народної школи.

Описуються окремі аспекти з досвіду діяльності закладів освіти, де відбувалася професійна підготовка вчителів для початкової школи. Аналізуються правові документи й науково-педагогічна література, які ілюструють стан і зміст професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи на різних етапах розвитку суспільства.

Ключові слова: вчитель початкової школи, зміст освіти, період, професійна підготовка, розвиток, становлення, ступенева освіта.

Pavelko V. V.

FORMATION AND DEVELOPMENT OF UKRAINIAN PROFESSIONAL EDUCATION OF THE FUTURE TEACHERS OF THE ELEMENTARY SCHOOL

The article touches upon the problems of organization and semantic direction of professional education of elementary school teachers on the territory of Ukraine at the time of Russian Empire and the Soviet period. The specifics of degree education of future teachers is defined: the way of formation, development, factors, which cause their changes. The periodization of this process, created by O. Shkvar is suggested.

The role of famous people of the past time in formation and development of fundamental preparation of teachers is mentioned. For example, M. Lomonosov, who suggested to create a special pedagogical educational institution, developed and substantiated mandatory requirements towards practical activity of teachers; K. Ushynskiy, as the author of the first systems of preparation of folk school teachers, recommendations concerning organization

of the teachers' seminarium activity and the content of future preparation of folk school teachers.

Some aspects touch upon the experience of educational institutions, where professional preparation of teachers for elementary school took place, are also described in this article.

Legislative documents and scientific- pedagogical literature, which illustrate the state and content of professional preparation of future teachers of the elementary school on different stages of the society development , are analyzed.

Key words: a teacher of the elementary school, content of education, a period, professional preparation, development, formation, degree education.

Враховуючи тенденції до зміни основної парадигми освіти, створення нової педагогіки, орієнтованої на особистість, проблема підготовки вчителів нової генерації, зокрема початкової школи, в умовах сьогодення є найбільш пріоритетною.

Професійна освіта майбутніх учителів початкової ланки в Україні пройшла певний історичний шлях. Зміни в суспільно-економічному розвитку країни спричинили існування різних тенденцій.

Осмыслити й об'єктивно оцінити сучасний стан й особливості модернізації професійної підготовки майбутніх педагогів в умовах інтеграції до європейського освітнього простору можна лише в контексті історичного розвитку початкової освіти. Історик педагогіки Ольга Сухомлинська стверджує, що нині неможливо розпочати розв'язання проблеми, не визначивши, що ж було зроблено до цього, від чого потрібно відштовхнутись, розвиваючи, розбудовуючи нове знання [10].

У дослідженнях із педагогіки, психології, соціології, філософії обґрунтовується питання професійного самовизначення майбутнього педагога, розкриваються її історичні аспекти.

Проблеми багаторівневої освіти вивчаються вітчизняними (В. Кипень, М. Лещенко, Л. Рижак) та російськими вченими (Ю. Галагузова, В. Гончаров, М. Ескіндаров, В. Лопаткін, П. Одинцов, Л. Чистякова). Підготовці вчителів у системі багаторівневої освіти присвячено роботи Л. Казарина, Н. Касаткіної, В. Качуринського, В. Кузнецова, Б. Невзорова та ін.

Ми вивчили й проаналізували питання організації та змістового спрямування професійної освіти вчителів початкової школи на території України, коли вона входила до Російської імперії та радянський період.

Ступенева освіта майбутніх учителів початкової ланки освіти в Україні пройшла певний шлях становлення. Зміни в суспільно-економічному розвитку країни зумовили існування різних тенденцій.

Про фундаментальну підготовку педагогічних кадрів, як зазначає Л. Хомич, вперше заговорили в XVIII ст. [11]. Досліджуючи розвиток ступеневої освіти майбутніх учителів початкової школи на території

України в складі Російської імперії, Шквар О., зокрема, визначила чотири етапи [11]. Опишемо особливості кожного з них.

Перший етап, кінець XVIII – початок ХХ ст. – ідейно-організаційний. У XVIII ст. М. Ломоносов запропонував створити спеціальний педагогічний навчальний заклад – «бакалаврський інститут». Наголошував на необхідності повністю замінити іноземних педагогів вітчизняними. Розробив й обґрунтував обов'язкові вимоги до практичної діяльності вчителів, а саме:

1) співвідносити навчальний програмний матеріал із можливостями учнів;

2) поєднувати теоретичні заняття з практичними;

3) враховувати індивідуальні особливості учнів [11].

Його підтримав і відомий російський просвітитель М. Новиков. За його ініціативою 1779 р. в Московському університеті було створено першу вчительську семінарію з трирічним терміном навчання. Він вважав, що потрібно готувати кадри «з власної нашої нації», які згодом посядуть почесні місця в суспільстві. Ці люди мають бути освіченими, чесними, добре виховувати дітей і таким чином сприяти суспільному прогресу [11, с. 77].

В середині ХІХ ст. була розроблена одна з перших систем підготовки вчителів для народних шкіл. Її автор, К. Ушинський (1824–1870), у статті «Проект учительської семінарії» наголошує, що для роботи в молодших класах середніх навчальних закладів, у повітових і парафіяльних училищах, у молодших класах гімназій необхідно здійснювати спеціальну педагогічну підготовку. Висловлюючи думку щодо організації ступеневої підготовки майбутніх учителів початкових класів, запропонував два етапи: вчительська школа з 15 років (термін навчання від 3 до 4 років) та вчительська семінарія (термін навчання 2–4 роки) [10, с. 190].

На першому етапі навчання, в учительській школі, на думку вченого, потрібно виявляти й розвивати педагогічні здібності у вихованців, забезпечити формування теоретичної основи, тобто набуття «необхідних знань принаймні для парафіяльного вчителя». Більш поглиблено мають вивчатися навчальні предмети, що викладаються в елементарній школі. Крім того, «слід привчати майбутніх учителів до церковного співу, каліграфії, креслення, малювання», а також мав читатися курс природничих наук. Важливим є формування у майбутніх учителів навичок виразного читання, вміння чітко і точно висловлювати свої думки [10, с. 191].

Вихованцям, які під час навчання у підготовчій вчительській школі не виявили достатніх педагогічних здібностей, «чи за характером своїм не обіцяють бути хорошими вчителями», «треба давати інше призначення» [10, с. 190]. Той, хто успішно склав іспити й отримав позитивну характеристику, може переходити до вчительської семінарії.

К. Ушинський розробив рекомендації й щодо організації діяльності учительської семінарії. Вона має бути закритим закладом інтернатного

типу й розташовуватись у мальовничому містечку або навіть у селі. Має підтримувати зв'язок із закордонними семінаріями. Відправляти туди на навчання час від часу п'ятьох або шістьох вихованців, які досягли найбільших успіхів у вивченні німецькою мови й подають надію стати прекрасними педагогами. Після закінчення вчительської семінарії випускники мають проходити річне педагогічне стажування, підтримуючи зв'язки зі своїми викладачами для консультацій. Тільки після цього їм присвоювали звання вчителя [10, с. 193].

Педагог визначив характерні ознаки змісту підготовки майбутніх учителів народної школи, а саме:

- не потрібні «широкі» знання, тому навчання має бути «не широке, але енциклопедичне й особливо пристосоване до призначення вихованців» [10, с. 193];

- знання за можливістю мають бути чіткими, точними і визначеними;

- викладання знань має відбуватись обов'язково з урахуванням особливостей методики початкового навчання;

- метод навчання можна вивчити за книжкою або зі слів викладачів, але набуття навичок його застосування можливе тільки діяльною й тривалою практикою;

- учитель має бути особистістю й прикладом для інших;

- важливі не тільки вміння викладати, а й характер, моральність і переконання, бо в класах малолітніх дітей здебільшого впливає на учнів особистість учителя; його переконання мають бути пройняті ідеєю християнства [10, с. 194].

Тобто, К. Ушинський розробив цілісну систему підготовки вчителя початкової школи, визначив і її цільовий, і змістовий компоненти.

У другій половині 60-х рр. XIX ст. за рішенням Міністерства народної освіти почали відкривати педагогічні курси при гімназіях і повітових народних училищах зі строком навчання два роки. У 1870 р. у найбільших містах країни такі курси були реорганізовані в учительські семінарії. Водночас було переглянуто статут учительських семінарій і внесено зміни: термін навчання продовжено до трьох років; збільшено кількість годин на російську мову і Закон Божий; запроваджено викладання ремесел і гімнастики.

Про створення вчительських інститутів йдеться в офіційному рішенні від 31 травня 1872 року. Перші навчальні заклади цього типу відкриті в Москві, Петербурзі й Тифлісі. В 1874 р. – у Феодосії й Глухові. На початку XX ст. значно збільшилася кількість учительських інститутів. Так, якщо до 1907 р. у Російській імперії їх було лише 7, то за десять років, до 1917 р., – 58. З них в Україні – 11, а саме: Харківський навчальний округ – три, Одеський – три, Київський – п'ять. Вчительські семінарії вважалися навчальнимикладами нижчого типу, їх на той час налічувалося 33.

В учительських інститутах, міських учительських училищах слухачів привчали ставити запитання та давати правильні усні або письмові відповіді.

Зміст нового матеріалу викладався з використанням догматичного й катехізисного методів. Тобто подавався у вигляді певних положень-догм, після чого здійснювалося повторення, головним чином через запитання викладача та відповіді студентів.

Закріплення знань відбувалося у результаті виконання самостійних письмових робіт, вправ. Педагогічна практика розглядалася як частина самостійної навчальної діяльності студентів. Важливе значення надавалося педагогіці й педагогічним дисциплінам.

В. Кремень зазначає, що в обов'язки директорів, ректорів педагогічних навчальних закладів входило викладання педагогічних навчальних дисциплін [11, с. 70]. Наприклад, історик Х. Роммель, перший директор педагогічного інституту при Харківському імператорському університеті викладав педагогіку, дидактику, методика, вів спеціальні педагогічні семінари. Його педагогічним доробком, який цікавий не лише з історичної точки зору, є «План і правила навчання в Харківському педагогічному інституті», навчальний курс «Дидактика й методика». Дидактика, на думку вченого, – основа й передтеча методичних настанов [1, с. 154].

В Одеському Новоросійському університеті на педагогічному відділенні М. Ланге розробляє та читає курси «Педагогіка», «Історія педагогіки», «Основи дидактики». Вважає, що педагогічна наука як система відбудеться внаслідок об'єднання колективних зусиль педагогів-науковців та вчителів-практиків [1, с. 59].

Мережа Вищих жіночих курсів розширюється на межі ХІХ–ХХ століть. За новим статутом цих закладів, (1908 р.), курси зобов'язувалися надавати слухачкам освіту університетського рівня та готувати їх до педагогічної діяльності [1, с. 146]. Навчальний процес здійснювався під час лекцій. Вивчалися такі предмети, як богослов'я, логіка, психологія, етика та естетика, філософія, гігієна, теорія педагогіки, методика викладання окремих предметів.

Дослідники зазначають, що досвід діяльності Київських вищих жіночих курсів є спробою поєднання класичної університетської освіти з професійно-педагогічною підготовкою.

Таким чином, організація спеціальної підготовки педагогічних кадрів, зокрема вчителів початкової школи на території України, що перебувала в складі Російської імперії, розпочалася наприкінці ХVІІІ – початку ХХ ст. в умовах становлення капіталістичних відносин. Характеризується виникненням і реалізацією перших ідей щодо організації ступеневої освіти майбутніх учителів: було запропоновано два етапи підготовки майбутніх учителів початкових класів, зміст яких нагадує підготовку фахівців за освітньо-кваліфікаційними рівнями: «молодший спеціаліст» і «спеціаліст».

Цілісність висвітлення проблеми професійної підготовки вчителя початкової школи забезпечується розкриттям організаційно-історичної її специфіки й водночас змісту педагогічної підготовки та змісту педагогічних дисциплін. Щодо другого компоненту, то відомості можемо отримати вивчаючи навчальні плани закладів освіти, а також нечисленні

свідчення осіб, які здійснювали навчальну діяльність або навчалися в цих закладах.

Про трансформацію змісту педагогіки як навчальної дисципліни йдеться у дисертаційному дослідженні В. Фазан. Зміст педагогіки як навчальної дисципліни досить довгий період розумівся як розвиток морального богослов'я. Наприклад, у «Київській духовній академії окремо кафедра педагогіки існувала лише з 60-х роках ХІХ ст., в усі інші періоди, як свідчить навчальний план і програма, це була кафедра морального богослов'я і педагогіки.

Проте в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. спостерігається певне зміщення методологічних акцентів: моральне богослов'я починає вважатися не складовою, а світоглядною й змістовою основою педагогіки» [1, с. 12–13]. Дослідник наводить інформацію про організаційно-методичні основи педагогіки в закладах духовної освіти, в яких у вивченні педагогіки «спостерігалася еволюція від предмета за вибором до обов'язкової навчальної дисципліни» [1, с. 13] та відомості про полеміку між представниками світської педагогіки й духовної наприкінці ХІХ – поч. ХХ століття щодо змісту навчального курсу педагогіки.

Розвиток педагогіки як навчальної дисципліни зумовили:

- 1) обмін досвідом релігійних і світських викладачів;
- 2) розроблення спільними зусиллями оригінальних концепцій освіти;
- 3) обґрунтування доцільності спеціальної підготовки вчителів як у вищих духовних, так і у світських навчальних закладах того часу;
- 4) вивчення зарубіжного й вітчизняного досвіду вирішення актуальних освітніх проблем [1, с. 13].

Зміст педагогічних дисциплін відображений у різноманітних тогочасних нечисленних публікаціях як результат прочитаних науковцями лекцій у закладах професійної підготовки вчителів.

Наприклад, видатний український теоретик, фахівець із дидактики й методики викладання О. Музиченко, як лектор Київського Фребелівського педагогічного інституту розробляє зміст дисциплін «Школознавство», «Вступ до експериментальної дидактики».

Про змістові аспекти зазначених дисциплін йдеться в опублікованих педагогом у цей період статтях для «Народної енциклопедії», праця «Сучасні педагогічні течії в західній Європі й Америці» [1] тощо.

У статті «Що таке педагогіка і чому вона навчає» (1911 р.) О. Музиченко так визначає сутність педагогіки: «Вона (педагогіка) показує, як вчили в школах раніше, як вчили зовсім без шкіл, як вчать тепер. Все це вона порівнює, співставляє та показує, як потрібно сформувати розумну школу і як в ній добре викладати» [1, с. 3].

Лекції з педагогіки та основ методики початкового навчання, прочитані українським ученим, фахівцем з теорії та історії педагогіки М. Даденковим, на земських Учительських курсах, Були видруковані Херсонською та Полтавською земськими управами. Доступною для широкого загалу мовою подається понятійно-категоріальний апарат

педагогіки, ілюстрації та приклади з історії педагогіки. Вони допомагали слухачам зрозуміти сутність й основні закономірності педагогічної науки у всій багатогранності й розмаїтті проявів. Його «Конспект лекцій з педагогіки (загальна дидактика)» й донині залишається одним із найкращих посібників з теорії навчання [11].

Другий етап, за О. Шквар, – початковий (1917–1990 рр.) [11]. Після жовтневого перевороту (1917 р.) в Україні відбулися кардинальні суспільно-політичні перетворення. Виникнення й потреби нової радянської школи, зумовлюють суттєві зміни й у системі професійної підготовки вчителів.

20 липня 1920 р. було прийнято постанову Наркомосу УРСР «Про перебудову педагогічної освіти в республіці». Увага зосереджувалася на реформуванні школи, підпорядкуванні її завданням комуністичного виховання. Усього в Україні було реорганізовано 44 вчительські семінарії. Основними типами навчальних закладів для підготовки вчителів початкових класів були трирічні вищі педагогічні школи та педагогічні курси.

Крім того, період 1917–1920 рр. характеризується становленням національної системи підготовки педагогічних кадрів, перебудовою змісту та методів навчально-виховної роботи. Відповідно, ці питання зацікавили багатьох педагогів. Зокрема, П. Блонський, А. Макаренко, С. Шацький обґрунтували необхідність поєднання теоретичної підготовки спеціалістів із систематичним їх залученням до праці в навчально-виховних закладах.

С. Шацький зазначав, що: «молоді вчителі повинні вчитися в середовищі, насиченому живою, широкою, життєвою педагогікою. Для молоді шкідливо замикатися в колі академічних інтересів і привчатися дивитися на практичну діяльність збоку» [5, с. 123].

Загалом 20-ті рр. ХХ ст. відзначаються українізацією вищих шкіл, розвитком педагогічної науки на засадах демократії та гуманізму, створенням нових навчальних програм і підручників з психології, педагогіки, педології та інших дисциплін, що сприяли професійній підготовці вчителя початкових класів. Основними типами навчальних закладів відповідно були педагогічні курси та педагогічні технікуми.

Особливістю 30-тих рр. ХХ ст. є розвиток командно-адміністративної системи управління, відмова від демократичних принципів керівництва народною освітою, трансформація педагогічних навчальних закладів. Недостатня кількість учителів для початкової школи спричинила зменшення терміну їх навчання з чотирьох до трьох років. У 1935–36 рр. відмінено поділ педтехнікумів за спеціалізацією. 1937 р. – педтехнікуми в УРСР перейменовані в педагогічні школи, а в кінці 30-х рр. – у педагогічні училища.

Власне педагогічна підготовка майбутнього вчителя як цілісна система і як самостійний постійний компонент структури вищої освіти виокремлюється в кінці 30-х років минулого століття. Зокрема, у навчальні плани та програми вищих навчальних закладів як обов'язкові вводяться нові педагогічні дисципліни, наголошується на потребі підсилення ролі й

впливу педагогічних дисциплін на формування майбутнього вчителя як професіонала високого гатунку. Водночас, науковці стверджують, що плани й програми окремих вищих навчальних закладів ще з 20-х років містили такі дисципліни, як «Педагогіка», «Політика влади в галузі народної освіти», «Соціальна педологія».

Цікавим з точки зору розв'язання сучасних завдань професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів початкової школи є досвід комплексно-інтегрованого навчання. Його здійснювали педагоги дитячих будинків і вчителі початкових шкіл у 20-ті – початок 30-х років минулого століття. Корисним також був досвід організації навчального процесу на факультетах соціального виховання інститутів народної освіти.

Загальнопедагогічна підготовка на першому році навчання у таких закладах обумовлювалася вивченням таких дисциплін: вступ до педагогіки, азбука праці й фізичного розвитку та семінару з соціального виховання.

Наявними були дисциплінарний плюралізм і варіативність професійно- педагогічної підготовки:

1940–1945 рр. – це період великих труднощів у підготовці педагогічних кадрів. У звільнених від фашистських окупантів районах України поновлювали роботу початкові школи й, водночас, гостро відчувалася нестача вчителів. У березні 1944 р. затверджено новий статут педагогічних училищ. Ним було узаконено трирічний термін навчання, викладання рідною мовою.

У 1949 р. на засіданні Колегії Міністерства освіти УРСР було зазначено про поліпшення стану роботи в педагогічних училищах. Відбулися зміни: перехід на чотирирічний термін навчання та семестрову систему роботи. Все це створює умови для більш ґрунтовного опанування слухачами програмного матеріалу з усіх предметів, підвищення загальної та професійної підготовки молодих педагогів.

Визначальним орієнтиром для змісту педагогічних дисциплін у вищих педагогічних закладах України 40–50 рр. ХХ століття став підручник «Педагогіка» (1940 р.), надрукований українською мовою, за редакцією С. Чавдарова. У підручнику висвітлюються питання завдань освіти й навчання в радянській школі, подається історичний огляд основних напрямів дидактики минулого, аналізуються поняття «загальна освіта», «політехнічна освіта», ґрунтовно висвітлюються принципи й методи навчання (розділи «Радянська дидактика і її принципи», «Методи навчання»), подається інформація щодо способів перевірки та оцінювання знань школярів (розділи «Перевірка і оцінка знань учнів», «Перевірні іспити») [1].

50-ті – початок 60-х рр. ХХ ст. характеризуються підвищенням якості підготовки вчителів початкових класів. Це відображається у нормативно-правовій базі. 18 серпня 1956 р. прийнято постанову Ради Міністрів СРСР «Про заходи підвищення якості підготовки вчителів для загальноосвітніх шкіл», наказ Мінвузу СРСР «Про затвердження переліку факультетів і спеціальностей широкого профілю педагогічних інститутів країни». У

результаті їх виконання педінститути почали створювати спеціальні факультети, які мали готувати вчителів початкових класів.

У 1959 р. прийнято Закон «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в Українській РСР». Його мета – покращити підготовку вчителів у педінститутах, а саме: збільшити кількість учителів з вищою освітою для початкової школи; посилити значення виробничої й педагогічної практики у підготовці вчителів.

Тобто, з другої половини 50-х рр. учителі початкових класів отримали можливість здобувати вищу педагогічну освіту та дві спеціальності – основну (учитель I–IV класів) і додаткову (вчитель математики або української мови в V – VIII класах).

Проблема підготовки майбутніх спеціалістів початкової ланки освіти відображена у матеріалах архівних джерел і періодичних виданнях, зокрема «Учительская газета», журнали «Советская педагогика», «Народное образование», «Начальная школа». Узагальненим результатом їх вивчення є висновок:

- викладачам, які працювали на нових створених факультетах, рекомендувалося використовувати досвід багаторічної роботи педагогічних училищ;

- одним із дискусійних питань було визначення наукової основи вищої освіти вчителя початкових класів, тзобто системи знань, яка визначає профіль підготовки спеціаліста;

Існували різні погляди, однак найбільш поширеними були два. Представники першого підходу, А. Арсен'єв, Г. Люблінська, І. Свядковський та ін., вважали, що фаховими дисциплінами на педагогічному факультеті мають бути педагогіка та психологія.

Представники другого підходу, Н. Буханова, М. Потоцький, Л. Панчешнікова, Н. Рождественський, С. Руновський, І. Соловков та ін. зазначали, що наукові погляди вчителя мають формувати не лише психолого-педагогічні дисципліни, а й фахові, які викладаються у початковій школі, насамперед, рідна мова й математика. Тобто, майбутній вчитель початкових класів, навчаючись у педагогічному інституті, має отримати вищу педагогічну, лінгвістичну та математичну освіту [4].

Водночас, найважливіші зміни, які відбулися у вищій педагогічній освіті 50–60 рр., обумовлюються реформою в змісті й тривалості початкової освіти – переходом з 4-річного на 3-річний термін навчання.

Узагальнюючи основні тенденції в професійній підготовці майбутніх учителів початкової ланки освіти протягом 70-х – поч. 80-х рр., варто зазначити про суттєве оновлення предметних методик.

Науковим здобутком цього періоду є створення підручників «Методика начального обучения математики» за ред. М. Скаткіна (М., 1973 р.), «Методика преподавания математики в начальных классах» М. Бантової, Г. Бельтюкової, А. Полевшикової та ін. (М., 1973 р.), «Методика обучения математике в 1–3 классах» М. Мора, А. Пишкало (М., 1976 р.), «Дидактика (начальные классы)» Т. Назарової, Н. Казанського (М., 1978 р.),

«Методика преподавания природоведения» В. Горощенко, А. Степановой (М., 1984 р.) та ін.

Процес оновлення в підготовці майбутніх учителів початкової школи спочатку пов'язувався із запровадженням розвивального навчання (В. Сухомлинський, Л. Занков, Д. Ельконін, В. Давидов), Згодом – теорії оптимізації навчально-виховного процесу (Ю. Бабанський) та ідей розвитку пізнавальної активності й самостійності молодших школярів (О. Савченко).

У 80-х рр. ХХ ст. перехід до загальної середньої освіти обумовлює вимоги до професійної діяльності вчителя. Для багатьох колективів науково-дослідних інститутів і професорсько-викладацького складу педагогічних вузів країни стає характерним пошук реальних шляхів поліпшення підготовки всебічно освічених і професійно грамотних спеціалістів для початкової школи Досвід роботи педагогічних колективів України публікується в журналах «Рідна школа», «Советская педагогика» і «Воспитание школьников».

Основними типами навчальних закладів, які готували вчителів початкових класів, стають педагогічні інститути, які надавали вищу освіту, та педагогічні училища – середню спеціальну освіту. У цей час спостерігалось збільшення кількості вчителів початкових класів з вищою освітою.

Для професійної педагогічної освіти початку 80-х років ХХ ст. характерним є ознайомлення майбутніх учителів з проблемами навчання дітей шестирічного віку. Зумовлюється це тим, що здійснювався експериментальний перехід початкової школи на 4-річний термін навчання. Відповідно були внесені корективи в навчальні плани й програми підготовки студентів.

Варто зазначити, що в цей період почалося протистояння двох тенденцій. З одного боку, помітними були зусилля педагогічних колективів ВНЗ щодо посилення зв'язків науки з практикою, а з іншого – значна затеоретизованість і політизованість процесу навчання студентів, недооцінка ролі психолого-педагогічної й методичної підготовки майбутніх учителів у їх професійному становленні.

Негативно впливало на якість підготовки фахівців недостатня кількість висококваліфікованих викладачів. Більшість із них не мала досвіду роботи в початковій школі, вчених звань і наукових ступенів. Водночас у цей період почали відбуватися позитивні зрушення – захистилися перші кандидатські дисертації, у яких розкривалися актуальні проблеми професійної підготовки фахівців із початкової освіти.

Узагальнюючи особливості професійної підготовки педагогів початкової ланки освіти протягом 1917–1990 рр., можемо стверджувати, що це період становлення ступеневої підготовки майбутніх учителів початкової школи. Аналіз нормативно-правових документів та науково-педагогічної літератури засвідчив, що в цей час інтенсивно створюються різні типи навчальних закладів для підготовки вчителів початкових класів (вчительські курси, вчительські інститути, педагогічні школи, педагогічні

курси, педагогічні технікуми, педагогічні училища, педагогічні інститути). Водночас розробляються та удосконалюються зміст, методи та форми професійної підготовки, обумовлюючись суспільними потребам.

Отже, викладене вище дозволяє окреслити основні тенденції у становленні й трансформації професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи, яку доцільно характеризувати з позиції організації діяльності закладів освіти, напряму руху певних ідей й у контексті сутності якісних змін, що відбуваються під час цього руху.

До таких тенденцій належать: організаційне оформлення сукупності педагогічної діяльності, поступова та неперервна диференціація змісту, відчутна орієнтація на громадсько-суспільні потреби.

Представлена історична ретроспектива спонукає до висвітлення як загальних аспектів готовності майбутніх педагогів початкової ланки до професійної діяльності в умовах сьогодення, так і сучасних методичних особливостей викладання педагогічних дисциплін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Болотов В. А. Педагогическое образование в России в условиях социальных перемен : принципы, технологии, управление : монография. Волгоград : Перемена. 463 с.
2. Дубасенюк О. А. Професійно-педагогічна освіта: методологія, теорія, практика : монографія. Т. 2. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2016. С. 35–39.
3. Дубовицкая Т. Д., Контексты содержания образования и их дидактическая интерпретация. Педагогика, 2003. № 10. С. 35–40.
4. Кларк К. М., Кошманова Т. С. Культура і спільнота у становленні педагога. Львів : Видавничий центр Львівського національного університету ім. І. Франка, 2000. 340 с.
5. Кузьмина Н. В. Проблемы отбора и профессиональной подготовки специалистов в вузах. Ленинград : Знание. 439 с.
6. Мартиненко С. М. Система підготовки вчителя початкових класів до діагностичної діяльності. К. : Інститут педагогіки АПН У. 2009. 151 с.
7. Новиков Н. И. Избранные педагогические сочинения. Москва. 1959. 109 с.
8. Слостёнин В. А., Мищенко А. И. Профессионально-педагогическая подготовка современного учителя. *Советская педагогика*, 1991. № 10. С. 79–84.
9. Ушинський К. Д. Проект учительської семінарії. Вибрані педагогічні твори в двох томах. К. : Рад. школа. 1983. Т. 2. С. 31–56.
10. Шквир О. Л. Проблема професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи в педагогічній спадщині К. Ушинського. *Педагогічний дискурс* : зб. наук. праць. Хмельницький : ХГПА. 2014. Вип. 16. С. 19–196.
11. Шквир О. Л. Ступенева підготовка майбутніх учителів початкових класів : сутність та зміни. *Наукові праці МАУП*. Вип. 44 (1-2015). Педагогічні науки. К. : ДП «Вид. дім «Персонал», 2015. С. 76–81.

REFERENCES

1. Bolotov, V. A. Pedagogical education in Russia at the time of social transformation: principles , technologies, guidance: monography: Volgograd: Peremena (Change). 463 p. [in Russian].
2. Dubaseniuk, O. A. (2016). Professional-pedagogical education: methodology, theory, practice: monography: V.2. Zhytomyr: ZdU after I. Franko. p. 35–39. [in Ukrainian].
3. Dubovytskaya, T. D. (2003). Contexts of education and their dydactical interpretation. Pedagogics. № 10. p. 35–40. [in Russian].
4. Clark, K. M., Kashymanova, T. C. (2000). Culture and community in formation of a pedagogue. Lviv. Publishing House of Lviv National University after I. Franko. 340 p. [in Russian].
5. Kuzmina, N. V. Problems of choice and professional preparation of specialists at universities. Leningrad. Znanie (Knowledge). 439 p. [in Russian].
6. Martynenko, S. M. (2009). System of preparation of teachers in elementary school to diagnostical activity: Kyiv. Institute of Pedagogics. APS. 151 p. [in Ukrainian].
7. Novikov, N. I. (1959). Some pedagogical compositions. Moscow. 109 p. [in Russian].
8. Slastenin, N. A., Mishchenko A. I. (1991). Professional- pedagogical preparation of a modern teacher. Soviet Pedagogics. № 10. 79–84 p. [in Russian].
9. Ushynskiy, K. D. (1983). A project of teachers' seminarium. Some pedagogical compositions in 2 volumes. Kyiv: Sov. School. V. 2. p. 31–56. [in Ukrainian].
10. Shkvyr, O. L. (2014). A problem of professional preparation of future teachers of elementary school in pedagogical legacy of K. Ushynskiy. Pedagogical discourse . Scientific works. Khmelnytskyi. XGPA. Publ. 16. p. 19–196. [in Ukrainian].
11. Shkvyr, O. L. (2015). Degree preparation of future teachers of elementary classes: sense and changes. Scientific work MAUP. Publ. 44 (1, 2015). Pedagogical sciences. Kyiv: Publishing House «Personal». p. 76–81. [in Ukrainian].

vpavelko@ukr.net

Рецензент: д. пед. н., проф. Дороніна Т.О.